

*Ivana BODROŽIĆ,
Kriminalističko-policijska
akademija u Beogradu*

*Pregledni članak
UDK: 343.232:504.5/6(497.11) ; 502.14(497.11)
Primljeno: 12. marta 2014. god.*

OPRAVDANOST KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE¹

U radu se razmatra značaj životne sredine u savremenom društvu, njeno ugrožavanje i načini reagovanja, prvenstveno krivičnopravni aspekt. Nakon uočavanja potrebe reagovanja krivičnopravnim mehanizmima u oblasti zaštite prava životne sredine, kao potrebna se nameće analiza načina i sadržine te zaštite u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu i njena usklađenost sa propisima donetim na međunarodnom nivou. U radu je zauzet stav da je krivičnopravna zaštita životne sredine opravdana, da je unapređena, u odnosu na ranija zakonska rešenja, ali je ukazano da potrebu daljeg unapređenja te zaštite zarad usklađivanja sa postojećim propisima U EU, u okviru procesa pridruživanja i sticanja statusa kandidata za članstvo u EU Republike Srbije.

Ključne reči: krivična dela protiv životne sredine, legitimnost, način i sadržina krivičnopravne zaštite.

1. Umesto uvoda – o pojmu ekološkog prava i ekološkog kriminaliteta

Razvoj svesti o funkcijama i značaju životne sredine za čoveka i društvo započeo je uporedo sa razvojem svesti o njenoj ugroženosti. Iako se određeni

¹ Ovaj rad je rezultat rada na projektu „Mesto i uloga policije u demokratskom društvu“, koji se realizuje na Kriminalističko-policijskoj akademiji. Rukovodilac projekta prof. dr Đorđe Đorđević.

dokumenti, koji se mogu smatrati pretečama savremenog korpusa pravnih normi, kojima se ova oblast štiti i reguliše, mogu pronaći još u drevnoj Indiji, Grčkoj i Rimu, intenzivna zaštita životne sredine i razvoj dokumenata, kojima se na celovit način pruža pravna zaštita životnoj sredini vezuje se za drugu polovinu dvadesetog veka.

Zaštita životne sredine postaje značajno pravno pitanje u trenutku, kada proces industrijalizacije i tehnologizacije društva, počinje da pokazuje osim svojih pozitivnih strana i one, koje se prepoznaju kao štetne za čoveka i njegovo okruženje. Naime, emisija štetnih materija u tri eko-medijuma, vodu, vazduh i zemljište po svom obimu i karakteru postaje u toj meri intenzivna, da se zapažaju globalne promene klime i ostalih faktora značajnih za normalan razvoj i opstanak živih organizama na planeti.

Zagađenje koje ne poznaje ograničenja i ne zaustavlja se na granicama nacionalnih država dovelo je do razvoja međunarodne saradnje zarad uređenja, očuvanja i održivog razvoja životne sredine. Donošenje dokumenata na nadnacionalnom nivou kojima se nastoji urediti oblast zaštite životne sredine², podrazumeva razvoj nove grane prava, koju čini skup pravnih propisa kojima se na celovit i jedinstven način obezbeđuje zaštita životne sredine i određuju uslovi za korišćenje prirodnih resursa, koja se naziva ekološko pravo³. Ova grana prava podrazumeva korpus pravnih normi koje se odnose na ostvarivanje osnovnog ljudskog prava, prava na život u zdravoj životnoj sredini, zatim prava na uređeno korišćenje prirodnih i energetskih resursa, prava na smanjenje zagađenja, prava na pravovremeno i istinito obaveštavanje o stanju životne sredine, pravo na održivi razvoj životne sredine i mnoga druga, čiji je cilj označavanje prava na zdravu životnu sredinu kao jednog od najvažnijih ljudskih prava, bez čijeg poštovanja i ljudska prava prve generacije, među kojima prvenstveno pravo na život, ne mogu biti ostvarivana.

Prepoznavanje procesa ugrožavanja životne sredine može se označiti kao ključan u procesu priznavanja prava na zdravu i očuvanu životnu sredinu,

2 U okviru Organizacije Ujedinjenih Nacija štokholmska deklaracija iz 1972. i Deklaracija UN o životnoj sredini i održivom razvoju-Rio deklaracija iz 1992, u okviru Saveta Evrope Konvencija o građanskopravnoj odgovornosti za štete nastale usled aktivnosti opasnih po životnu sredinu iz 1993, Konvencija o krivičnopravnoj zaštiti životne sredine iz 1998, u okviru Evropske Unije-Ugovor o Evropskoj uniji (čl. 175-176) i mnogobrojne direktive, poput Direktive o proceni uticaja na životnu sredinu, Direktive o pristupu informacijama iz oblasti životne sredine, Direktive o učešću javnosti u odlučivanju o pitanjima koja se tiču životne sredine, Direktive o zaštiti životne sredine putem krivičnog prava itd, prema: S. Lilić, Ekološko pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2010, str. 83-109. i Vodič kroz EU politike – životna sredina, Norwegian Embassy, Beograd.

3 Umweltrecht-nem., Environmental Law-engl., Diritto del ambiente-ital.

kao jednog od ljudskih prava novije generacije, jer uočavanje da dolazi do nepoštovanja određenih ljudskih prava, zapravo je prvi korak ka njihovom priznavanju kao ljudskih prava na normativnom planu.⁴

Kao i svaki drugi sistem pravnih normi, u društvu u kojem vlada moralni i svaki drugi oblik pluralizma i sistem normi ekološkog prava polazi od pretpostavke da ga se neće pridržavati svi članovi društva, već da je njegov cilj da se najveći broj pojedinaca pridržava propisa koji ga sačinjavaju. Upravo ova druga kategorija pojedinaca, koji se ne pridržavaju normi predviđenih u ekološkim propisima, svojim nedozvoljenim delatnostima ugrožavaju i povređuju vrednosti zaštićene ekološkim propisima i stvaraju opasnost za pojedinca i društvo u celini. Ukoliko se ovaj vid nedozvoljenog ponašanja javlja u intenzivnom obliku i proizvodi visok stepen društvene opasnosti, javlja se potreba da se osim normama ekološkog prava na ovaj vid nedozvoljenih aktivnosti reaguje i normama krivičnog prava i kaznenog prava u širem smislu.

Društveno opasna ponašanja kojima se ugrožava ili povređuje životna sredina, za koja je iz tog razloga predviđena krivična ili kakva druga sankcija označavaju se pojmom ekološkog kriminaliteta. Ovaj oblik kriminalnog ponašanja u sve je većem porastu, upravo zato što razvoj savremenog društva i ekonomska korist određenih privrednih aktivnosti, koje su vezane za uništenje ili oštećenje životne sredine, nadjačava potrebu poštovanja korpusa normi kojima je ova oblast zaštićena. Ekonomski interes za sticanjem što većeg profita u odnosu sa normama ekološkog prava odnosi prevagu i ne zaustavlja štetne aktivnosti, već se one sve češće dešavaju i nanose veliku, nesagledivu štetu društvu i pojedincima, u pogledu njihovog daljeg opstanka.

Iako možda nedovoljno prepoznat kao značajan od većeg dela pojedinaca, ekološki kriminalitet u sebi nosi potencijal jednog od najopasnijih oblika društveno štetnih ponašanja, jer duboko i sistemski podriva jednu od najvažnijih pretpostavki za ostvarivanje najosnovnijih ljudskih prava, kroz uništavanje i povredu životne sredine, kao skupa osnovnih uslova koji omogućavaju život čoveka i njegov opstanak na planeti, kao takvoj.⁵

4 O konceptu ljudskih prava, njegovoj održivosti i priznavanju pojedinih na normativnom planu videti više: Z. Stojanović, Stanje i tendencije u krivičnom zakonodavstvu u oblasti zaštite ljudskih prava, Prava čoveka, br.1-2/2002, Beograd, str. 86.

5 Pravo na životnu sredinu je u modernim pravnim sistemima označeno kao jedno od elementarnih prava čoveka i kao takvo deklarativno predviđeno ustavima i drugim najvišim pravnim aktima, a o značaju koji u njima zauzima slikovito govori i postavljanje paralele između moderne i demokratski utemeljene države i ekološke države, Umweltstaat, prema: M. Škulić, Krivičnopravna zaštita životne sredine-dokazni aspekti, Pravni život, br. 9/2001, Beograd, str. 261.

2. Konvencija o krivičnopravnoj zaštiti životne sredine – okvir za normativno uređenje krivičnopravne zaštite nacionalnih zakonodavstava

Konvencija o krivičnopravnoj zaštiti životne sredine (*Convention on the Protection of Environment through Criminal Law*) doneta je u okviru Saveta Evrope 4. novembra 1998. godine, ali je do kraja 2002, konvenciju potpisalo samo 13 zemalja, ali ni jedna nije izvršila njenu ratifikaciju, koja bi joj omogućila stupanje na snagu koje je uslovljeno sa tri potpisa o ratifikaciji.

Kao ciljevi konvencije ističu se stvaranje zajedničke krivičnopravne politike zaštite životne sredine, značaj uključivanja i represivnih mehanizama zaštite osim ostalih preventivnih, propisivanje inkriminacija, kojima se kao krivično delo predviđa kršenje propisa o zaštiti životne sredine i ostvarivanje preduslova za efikasno krivično gonjenje i kažnjavanje izvršilaca krivičnih dela protiv životne sredine, koja bi pri tom ojačala međunarodnu saradnju u ovoj oblasti.⁶

Konvencijom su predviđena krivična dela i prekršaji, koji su podeljeni u tri grupe u zavisnosti od stepena opasnosti, načelna pitanja međudržavne saradnje u ovoj oblasti, pitanja nadležnosti u slučajevima prekograničnog zagađenja, kao i definicije pojmova mogućih učinilaca, uz posebno naglašavanje krivičnopravne odgovornosti pravnih lica, principi koordinacije i sl. Radi se o pokušaju da se na međunarodnom nivou konstituišu zajednički okviri za nesmetanu saradnju policijskih i sudskih organa, kao i ujednačena regulativa krivičnopravnih propisa u oblasti životne sredine nacionalnih zakonodavstava.⁷

Nakon što je i formalno regulisana na nadnacionalnom nivou, ostaje otvoreno pitanje krivičnopravnih mehanizama koje će nacionalni zakonodavci izabrati prilikom regulisanja ove materije u sopstvenim pravnim aktima. Dalje će biti razmatrana zaštita životne sredine u zakonodavstvu Srbije.

3. Životna sredina kao legitimni objekt zaštite krivičnog prava

Konstatacija o postojanju ljudskih ponašanja kojima se krše propisi ekološkog prava, koja u sebi sadrži visok stepen opasnosti po životnu sredinu, dovela je do otvaranja mogućnosti da se norme ekološkog prava povežu sa krivičnim pravom, zarad njihove zaštite. Osnovna funkcija krivičnog prava označena kao zaštita društva od kriminaliteta otvara pitanje da li je i u kojim

6 S. Lilić, op. cit., str. 107.

7 Ž. Bjelajac, D. Dašić, M. Spasović, Ekološka politika EU i njen krivičnopravni okvir, Međunarodni problemi, br. 4, Beograd, 2011.

trenucima opravdano posegnuti za primenom normi krivičnog prava zarad zaštite korpusa normi ekološkog prava.

Poštovanje nekih od osnovnih postulata krivičnog prava, kao što je princip krivično pravo kao *ultima ratio*, zatim njegov fragmentarni, supsidijarni i akcesorni karakter, ostavljaju prostor za razmatranje opravdanosti krivičnopravnog reagovanja u oblasti zaštite pojedinca i društva od ekološkog kriminaliteta.

Polazeći od poštovanja načela legitimnosti, koje podrazumeva da krivičnopravna represija, mora biti opravdana i nužna, mogu se postaviti određeni kriterijumi, pod kojima bi se ova vrsta društvene reakcije na ekološki kriminalitet mogla označiti kao takva.

Kao prvi kriterijum legitimnosti životne sredine kao objekta zaštite, treba označiti njeno shvatanje kao osnovnog ljudskog prava. Prihvaćeno dualističko shvatanje nosioca zaštitnog objekta, koje u tom pogledu izjednačava pojedinca i društvo, kao zaštitni objekat izdvaja osnovna ljudska prava i ona opšta dobra, koja predstavljaju pretpostavku za ostvarivanje ljudskih prava. U tom smislu može se postaviti pitanje da li se životna sredina ima smatrati osnovnim ljudskim pravom ili onim društvenim dobrom koje je u funkciji ostvarivanja osnovnih ljudskih prava čoveka.⁸ Ukoliko bi joj se pripisao status opšteg dobra koje je preduslov za ostvarivanje osnovnih ljudskih prava, moralo bi se prilično restriktivno pristupiti krivičnopravnoj zaštiti životne sredine, jer se prema prihvaćenom stanovištu u teoriji krivičnog prava, krug opštih dobara, mora postaviti restriktivno i obuhvatati samo ona koja su neposredno u funkciji ostvarivanja osnovnih ljudskih prava.⁹

Nasuprot pomenutom shvatanju životne sredine, njoj se može priznati status osnovnog ljudskog prava kao objekta zaštite, u kom smislu bi ova zaštita mogla biti sveobuhvatnija. Iako je pitanje šta sve spada u korpus ljudskih prava u jednom društvu kompleksno pitanje, razvoj ekološke svesti, kao i činjenica da je zagađivanje životne sredine u toj meri promenilo čovekovo okruženje i njegova svojstva, doprinosi stavu da pravo na životnu sredinu predstavlja jedno od osnovnih ljudskih prava koje izvire iz prava prve generacije, a to je široko shvaćeno pravo čoveka na egzistenciju, koje pored prava na život i telo, podrazumeva i pravo na zdravlje i zdravu životnu sredinu. U prilog shvatanju o pravu životne sredine kao jednom od osnovnih ljudskih prava ide i priznavanje ovog prava kao jednog od ustavom garantovanih prava građana¹⁰. U tom smis-

8 O opštem zaštitnom objektu i njegovom titularu, videti više: Z. Stojanović, Krivično pravo-Opšti deo, Beograd, 2012, str. 113-117.

9 Op .cit., str. 115.

10 Propisuje se da svako ima pravo na zdravu životnu sredinu i na blagovremeno i potpuno obaveštavanje o njenom stanju, čl. 31. Ustava Republike Srbije, a član 97. Ustava predviđa da

lu eko medijumi, voda, vazduh i zemljište štite se normama krivičnog prava, ne kao kao zasebna pravna dobra, nego kao skup uslova neophodnih za ostvarivanje ljudskog prava na zdravu životnu sredinu. Ne štite se fizičke i materijalne stvari kao takve, nego određena dobra, odnosno vrednosti, koja nisu neposredno dostupna čulima, ali se nalaze u određenom odnosu sa čovekom i od značaja su za njega.¹¹

Ovako shvaćeno pravo životne sredine, kao osnovno ljudsko pravo predstavlja legitimni objekt zaštite i kazne kao sredstva za ostvarivanje krivičnopravne zaštite. Jedino se povreda jednakog ili važnijeg prava čoveka može postaviti kao protivteža oduzimanju prava učinioca krivičnog dela, jer kako Zlatarić ističe: „Krivično pravo štiti ljudska prava putem njihove negacije“¹². Zato i jeste od suštinske važnosti kao objekat zaštite odabrati samo najvažnija ljudska prava i vrednosti, što je i pozitivnim zakonodavstvom Republike Srbije i predviđeno u čl. 3. Krivičnog zakonika, u kojem se zaštita čoveka i drugih osnovnih ljudskih vrednosti postavljaju kao osnov i granice za propisivanje krivičnih dela i krivičnih sankcija.

Životna sredina shvaćena kao osnovno ljudsko pravo, bez kojeg nije moguće ostvarivati prevashodno pravo čoveka na egzistenciju, nije sporna vrednost, zbog koje bi „drhtale ruke koje kažnjavaju“, kako kaže Gustav Radbruch.¹³

Ovako shvaćena životna sredina, omogućava postavljanje drugog kriterijuma za ocenu legitimnosti njene krivičnopravne zaštite. Taj je kriterijum u vezi sa fragmentarnim i supsidijarnim karakterom krivičnog prava. Fragmentarnost krivičnopravne zaštite podrazumeva da se ona pruža samo najvažnijim dobrima od najtežih oblika napada na njih. Sazrevanje ekološke svesti, koja podrazumeva uočavanje opasnosti od njenog uništenja, kao i značaja koji ono može imati za pojedinca i društvo, opravdava krivičnopravnu zaštitu životne sredine, kao jednog od najznačajnijih dobara u onim slučajevima kada je u dovoljnom stepenu ostvarena društvena štetnost. U tom smislu, legitimnim se može smatrati samo ono uključivanje krivičnog prava koje podrazumeva povredu ili ugrožavanje životne sredine, koje je po obimu široko i intenzivno.

Republika Srbija uređuje i obezbeđuje održivi razvoj, sistem zaštite i unapređenja životne sredine, zaštitu i unapređivanje biljnog i životinjskog sveta i dr., prema: N. Tanjević, Krivičnopravna zaštita životne sredine u Republici Srbiji i borba protiv ekološkog kriminaliteta, Suprotstavljanje organizovanom kriminalu-pravi okvir, međunarodni standardi i procedure, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2013, str. 191-192.

11 Z. Stojanović, J. Salma, R. Etinski, D. Đurđev, Pravna zaštita životne sredine, Naučna knjiga, Beograd, 1992, str. 34.

12 Z. Stojanović, op. cit., str. 115. fn 72.

13 Ibidem, str. 64.

Supsidijarni karakter krivičnog prava dozvoljava krivičnopravnu intervenciju, tek onda kada se adekvatna zaštita ne može ostvariti primenom normi drugih grana prava. U tom smislu dodirnu tačku između krivičnog i ekološkog prava, čini povreda ove druge kategorije normi u toj meri da se mora uključiti i *ius puniendi*, kako bi se normama ekološkog prava pružila potpuna pravna zaštita.¹⁴

Sledeći kriterijum je u vezi sa akcesornošću krivičnog prava u odnosu sa normama ekološkog prava. Krivičnopravna intervencija je u oblasti zaštite životne sredine nužno akcesorna, jer krivično pravo u mnogobrojnim upravno-pravnim propisima kojima se reguliše oblast životne sredine¹⁵, nalazi pojmove i forme u kojima se oni nalaze, kao osnov za nastanak svojih inkriminacija i služi se terminologijom iz pomenutih propisa. Postojeći stepen akcesornosti krivičnopravnih propisa od upravnih ogleada se i u tome što se radi i o delimično blanketnim normama, za čije je razumevanje od značaja i poznavanje upravno-pravnih propisa.

Poštujući pomenute kriterijume kao preduslove za legitimnost krivičnopravne zaštite životne sredine može se doći do zaključka, da pravo na životnu sredinu, zaslužuje pored upravno-pravne i krivičnopravnu zaštitu, zbog činjenice da se smatra jednim od osnovnih ljudskih prava, proglašenim kao takvim i najvišim pravnim aktom u Republici Srbiji. Ova zaštita mora biti fragmentarna, supsidijarna i akcesorna propisima iz oblasti ekološkog prava.

Iako će se o efikasnosti krivičnog prava u ovoj oblasti, o njegovim dometima i mogućnostima ostvarivanja generalne prevencije govoriti u završnom poglavlju rada, treba napomenuti da pružanje krivičnopravne zaštite u oblasti prava novije generacije, poznatim kao izborna ili izvedena prava, nikada nije u potpunosti nesporna, jer kako Vešović¹⁶ ističe potrebno je veliko

14 U ovoj oblasti je potrebno delovati preventivno, stvaranjem svesti o značaju i svim opasnostima koje zagađenje životne sredine može imati za čovečanstvo i ići ka postizanju opšteg društvenog konsenzusa o punoj ekološkoj zaštiti, što bi za rezultat imalo smanjenje broja ekoloških krivičnih dela, prema: M. Škulić, op. cit., str. 279.

15 Spisak ekoloških zakona: Zakon o zaštiti životne sredine, Zakon o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu, Zakon o integrisanom sprečavanju i kontroli zagađivanja životne sredine, Zakon o proceni uticaja na životnu sredinu, Zakon o zaštiti od jonizujućih zračenja i o nuklearnoj sigurnosti, Zakon o zaštiti od nejonizujućih zračenja, Zakon o upravljanju otpadom, Zakon o hemikalijama, Zakon o biocidnim proizvodima, Zakon o ambalaži i ambalažnom otpadu, Zakon o zaštiti i održivom korišćenju ribljeg fonda, Zakon o zaštiti prirode, Zakon o zaštiti vazduha, Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini, Zakon o zdravlju bilja, Zakon o sredstvima za zaštitu bilja, Zakon o sredstvima za ishranu bilja i oplemenjivačima zemljišta, Zakon o bezbednosti hrane, Zakon o genetički modifikovanim organizmima, Zakon o stočarstvu, Zakon o dobrobiti životinja., navedeno prema: D. Jovašević, Sistem ekoloških delikata-Ekološko kazneno pravo, Pravni fakultet u Nišu, Niš, 2009, str. 59-61.

16 Z. Stojanović, Stanje i tendencije u krivičnom zakonodavstvu u oblasti zaštite ljudskih prava, Prava čoveka, br. 1-2/2002, str. 91. fn.13.

strpljenje i razumevanje prilikom ostvarivanja prava treće generacije, u koja bi se moglo svrstati i pravo životne sredine.

Međutim, odabir prava koja se mogu proglasiti legitimnim objektom krivičnopravne zaštite, vrši se samo iz korpusa postojećih ljudskih prava. Krivično pravo ne stvara ta prava, već im zaštitu pruža, makar i deklarativno, ako ne u svakom slučaju i faktički, izražavajući na taj način još jednom njihovo potvrđivanje i priznanje.

Čak i kada samo simbolički pruža pravnu zaštitu, ona je zbog svog represivnog i izuzetnog karaktera, takva da ipak doprinosi njihovoj daljoj implementaciji, obavljajući tada ekspresivnu (pridajući im značaj i sa stanovišta strogih kriterijuma za primenu krivičnopravne represije) i integritativnu funkciju (uključujući ih još dublje u sistem pravnih normi, kojima se nastoji pružiti krivičnopravna zaštita).

Označavanje životne sredine kao legitimnog objekta krivičnopravne zaštite prethodi utvrđivanju društvene opasnosti ponašanja, koje ugrožava i povređuje ovo pravo. Metodološki je ispravno prvo izdvojiti objekat zaštite koji je opravdano i nužno štiti, pa tek onda utvrditi stepen društvene opasnosti, što zapravo predstavlja jedan od glavnih zadataka prilikom propisivanja inkriminacija. Društvena opasnost je relativna kategorija, koja zavisi od parametara kao što su vreme i prostor i podrazumeva i određena vrednovanja, koja su po svojoj prirodi uvek višeznačna i različita. Iako se za društvenu opasnost može reći da predstavlja ono ponašanje koje povređuje ili ugrožava neko pravo čoveka ili neko društveno dobro neophodno za ostvarivanje tog prava¹⁷, to nije dovoljno precizan kriterijum na osnovu kojeg se prilikom ocene određenog ponašanja može postići saglasnost. Stoga je potrebno precizno upoznavanje društvene stvarnosti, okruženja i prilika koje vladaju, kao i procene značaja i uticaja koji određena ponašanja imaju na čoveka i društvo.

Sledeći pomenute kriterijume, jasno je da zagađivanje i uništavanje životne sredine predstavlja *objektivnu okolnost*, koja je merljiva, koja *vrši uticaj* na čovekovo okruženje, što je takođe nesporno, sa aspekta prirodnih nauka i zakona koji u njima važe, a da se u odnosu prema čoveku, javlja kao *visoko štetna*, jer *neposredno* vrši uticaj na pogoršanje njegovog zdravstvenog stanja (porast respiratornih oboljenja u sredinama sa visokim stepenom zagađenosti vazduha, porast broja malignih oboljenja u oblastima sa visokim stepenom zračenja i sl.), dok je taj uticaj i *posredno* negativan po čoveka, jer uništenje ili oštećenje eko medijuma ili njihovih posebnih formi ispoljavanja, poput biljnog i životinjskog sveta, takođe, dovodi do narušavanja ekološke ravnoteže neophodne za održivi razvoj živog sveta.

17 Z. Stojanović, Krivično pravo-Opšti deo, Pravna knjiga, Beograd, 2012, str. 120.

Iz svega pomenutog može se oceniti da je životna sredina u visokoj meri ugrožena društveno štetnim ponašanjima, označenim kao ekološki kriminalitet, te da je stoga potrebno izvršiti analizu načina i sadržaja krivičnopravne zaštite, koja se javlja koja krajnje sredstvo u zaštiti ovog elementarnog ljudskog prava.

4. Način i sadržina krivičnopravne zaštite životne sredine

Nakon prepoznavanja životne sredine kao legitimnog objekta krivičnopravne zaštite, čija je povreda i ugrožavanje u dovoljnoj meri društveno opasna da čini materijalnu legitimaciju za propisivanje inkriminacija, kao sledeće se javlja pitanje na koji način, odnosno koji model te zaštite treba odabrati.

U tom smislu mogu se uočiti različiti načini na koje ova zaštita legislativno-tehnički može biti uređena. Tako ona može biti *neposredna*, koja je usmerena na životnu sredinu, kao primarni i samostalni objekat zaštite, *posredna* kada joj se pak zaštita može pružati kroz druge inkriminacije, svrstane u neke druge grupe krivičnih dela¹⁸, koja uz drugi primarni objekat zaštite štite i životnu sredinu ili se ona može štititi zajedno sa nekim drugim krivičnim delima u okviru iste glave, na osnovu njihove srodnosti¹⁹.

Kada je način ostvarivanja krivičnopravne zaštite u pitanju ona se može posmatrati kroz prizmu širine inkriminacija, odnosno može biti postavljena kao *uska* ili kao ona koja ima *široko postavljenu kriminalnu zonu*. Ako se pravo na životnu sredinu posmatra samo kao pravo čoveka na životnu sredinu, koja mu ne ugrožava pravo na život, onda to pravo uživa suženu zaštitu, što može imati svoje opravdanje, u vezi sa već pomenutim opštim uslovima, koji obezbeđuju legitimnost krivičnopravnoj represiji, a to su principi krivično pravo kao *ultima ratio*, njegov fragmentarni, supsidijarni i akcesorni karakter. Ovakvom načinu propisivanja inkriminacija, odnosno usko postavljenoj kriminalnoj zoni, u prilog ide i poštovanje jednog od segmenata načela zakonitosti *lex stricta*, koje proklamuje da zakon sme da obuhvata samo ono na šta se odnosi, dakle da mora biti izričit i tačan.²⁰

Drugi način oblikovanja krivičnopravne zaštite životne sredine je onaj u kojem bi inkriminacije bile postavljene široko, koje bi mogle da obuhvate mno-

18 Što su na primer krivična dela protiv zdravlja ljudi, opšte sigurnosti, privrede.

19 Krivična dela iz Glave XIV KZS koja je nosila naslov Krivična dela protiv zdravlja ljudi i čovekove sredine, u kojoj je bilo sistematizovano samo jedno krivično delo protiv životne sredine (čl. 133).

20 Prema maksimi *less can be more*, restriktivni pristup prilikom propisivanja inkriminacija, može biti pretpostavka za efikasniju primenu i ostvarivanje ciljeva generalne prevencije, navedeno prema: Z. Stojanović i dr., Pravna zaštita životne sredine, Naučna knjiga, Beograd 1992, str. 46.

gobrojne oblike ispoljavanja kažnjivog ponašanja, koji se vremenom usložnjavaju i menjaju i da u tom smislu smanji potrebu stalnih intervencija zakonodavca, zarad usklađivanja krivičnopravne regulative na normativnom nivou i uslova realnosti.

Zatim način na koji je postavljena krivičnopravna zaštita životne sredine u nacionalnim zakonodavstvima može se posmatrati i u odnosu na mesto propisa u kojima su ova krivična dela svrstana. U tom smislu, se u uporednom pravu javljaju tri modela: ona zakonodavstva u kojima su inkriminacije ove kategorije svrstane u *osnovno zakonodavstvo*, poput nemačkog, holandskog i austrijskog, ona u kojima su ove inkriminacije smeštene u *sporednom zakonodavstvu*, kao što je slučaj sa Velikom Britanijom, Francuskom i Italijom i ona u kojima su krivična dela protiv životne sredine inkorporisana u *propise ekološkog prava*, poput zakonodavstava Švajcarske, Danske i Grčke.²¹

U zavisnosti od stepena zavisnosti krivičnopravnih propisa od upravnog prava razlikuju se tri načina na koji se ova zaštita može postaviti:

1. krivičnopravna zaštita koja je potpuna akcesorna u odnosu na upravno pravo,
2. krivičnopravna zaštita koja je relativno nezavisna i
3. krivično pravna zaštita koja je nezavisna u odnosu na korpus normi ekološkog prava sadržan u upravno-pravnim normama.²²

Sadržaj ili suštinu krivičnopravne zaštite čini korpus inkriminacija, kojima se pruža zaštita životnoj sredini. Sadržaj je neposredno procenjiv kroz analizu zakonskih opisa krivičnog dela (bića krivičnog dela i uslova kažnjivosti) pojedinih krivičnih dela protiv životne sredine, a posredno kroz njihov broj i nazive. Dok se drugopomenuti način procene sadržaja sastoji u posmatranju polja primene krivičnopravne represije, prvi način na koji se može oceniti i opisati sadržaj je onaj koji podrazumeva obradu obaveznih obeležja koja sačinjavaju posebne pojmove pojedinih krivičnih dela protiv životne sredine.

U odnosu na broj krivičnih dela koja kao neposredni zaštitni objekat imaju životnu sredinu može se zaključiti da li je krivičnopravna zaštita svedena na minimum ili je ona rezultat širenja krivičnopravne represije, da li je predviđena tek u onim trenucima kada su iscrpljene sve druge mogućnosti zaštite, te da li je i u kojoj meri ona intenzivna u odnosu na polje zaštite koje nastoji da obezbedi.

Iako je u savremenim krivičnopravnim sistemima osetna tendencija širenja granica krivičnopravne represije na normativnom planu, mnogo veći efekat može postići onaj tip inkriminacija, koje su po svom sadržaju takve da

21 Z. Stojanović, Krivičnopravna zaštita životne sredine, Pravni život, br. 9/1995, str. 292.

22 Ibidem.

intenzivno štite usko postavljenu zonu. Dakle, umesto krivičnopravnog ekspanzionizma u pogledu novih inkriminacija, bolje je rukovoditi se selektivnim krivičnopravnim minimalizmom, kao konceptom krivičnopravne zaštite, koji može da obezbedi veću efikasnost krivičnopravnoj normi.²³

U odnosu na zakonske opise krivičnih dela sadržina krivičnopravne zaštite može se opisati analizom zakonskih opisa krivičnih dela, kao osnovnih i dopunskih, objektivnih i subjektivnih.

5. Krivična dela protiv životne sredine u srpskom krivičnom zakonodavstvu

U ranijem jugoslovenskom krivičnom zakonodavstvu, krivična dela kojima se štitila životna sredina bila su ona kojima se neposredno štitilo neko drugo dobro, a životna sredina samo posredno, dok je neposredna zaštita ekoloških pravnih dobara bila oblikovana u jednom krivičnom delu, krivičnom delu zagađivanja životne sredine iz čl. 133. Krivičnog zakona Srbije, koje je bilo sistematičnije u Glavi XIV (Krivična dela protiv zdravlja ljudi i čovekove sredine).

Krivično delo imalo je nekoliko oblika. U stavu 1. predviđen je bio osnovni oblik koji je postojao ukoliko se kršenjem propisa o zaštiti, čuvanju i unapređenju životne sredine zagađi vazduh, voda i zemljište, u većem obimu ili na širem prostoru. U vezi sa ovako postavljenom inkriminacijom, moglo se postaviti pitanje da li je ona za cilj imala zaštitu biljaka ili životinja, kao fizičkih, materijalnih stvari ili joj je zaštita bila usmerena na zaštitu životne sredine, kao apstraktne vrednosti. Objekat zaštite je u tom smislu bila životna sredina, njen odnos sa čovekom i značaj koji za njega ima, dok je kao objekat radnje postavljen alternativno, vazduh, voda ili zemljište.

Radnja zagađenja je mogla biti određena u zavisnosti od eko-medijuma o kojem se u konkretnom slučaju radi. Pojam zagađenja bio je dat u određenim zakonima, npr. Zakonu o zaštiti životne sredine, Zakonu o vodama i sl.²⁴

Radnja izvršenja bila je određena posledično, kao zagađivanje jednog od tri eko-medijuma u većem obimu ili na širem prostoru. Radilo se o generalnoj klauzuli, čiji se sadržaj morao utvrđivati kroz stavove sudske prakse, koja je kao orijentacioni kriterijum imala granične vrednosti dozvoljenog zagađenja predviđene u upravnompravnim propisima. Za postojanje krivičnog dela bilo je

23 O usmerenosti i granicama krivičnopravne zaštite videti više: Z. Stojanović, Krivično pravo-Opšti deo, Pravna knjiga, Beograd 2012, str. 65-68 i Z. Stojanović, Krivično pravo i drugi oblici reakcije na društveno opasna ponašanja, Naša zakonitost, Zagreb, 1985.

24 Z. Stojanović, Krivičnopravna zaštita životne sredine, Pravni život, br. 9/1995, str. 295.

neophodno da je zagađenje nastupilo kršenjem propisa o zaštiti, čuvanju i unapređenju životne sredine.

Radilo se o blanketnoj odredbi, kod koje je akcesornost od upravno-pravnih normi bila visoka,²⁵ ali to nije predstavljalo problem prilikom primene, jer je radnja podrazumevala samo kršenje propisa, a ne postupanje koje je protivno pojedinačnom, konkretno određenom pravnom aktu. Takođe, pomenute granične vrednosti dozvoljenog zagađivanja, relativno su precizno određene u propisima iz oblasti životne sredine, pa se na osnovu njihovih maksimalnih vrednosti lako može precizirati generalna klauzula „u većem obimu ili na širem prostoru“.

Drugi oblik ovog krivičnog dela razlikovao se u odnosu na osnovni prema radnji izvršenja i svojstvu izvršioca. Radnja je bila postavljena alternativno, kao propuštanje da se postave uređaji za prečišćavanje ili dopuštanje izgradnje, stavljanja u pogon ili korišćenja postrojenja koja zagađuju životnu sredinu ili u propuštanju na drugi način da se preduzmu mere za sprečavanje ili onemogućavanje zagađivanja životne sredine.

Izvršilac može biti samo odgovorno lice, a posledica je određena isto kao kod osnovnog oblika.

Kod propisivanja radnje izvršenja drugog oblika primetna je široko postavljena kriminalna zona, koja osim konkretno navedenih, može da obuhvati i svaki drugi način nečinjenja, kojim bi bilo moguće ostvariti posledicu krivičnog dela, što ovu normu klasifikuje kao „kaučuk normu“²⁶.

Drugi oblik bio je zaprećen strožijom kaznom, s obzirom na svojstvo izvršioca, ali je u legislativno-tehničkom smislu načinjen propust, što je kao nekažnjiva ostala radnja direktnog, neposrednog zagađivanja životne sredine od strane odgovornog lica, što je u st. 1. predviđeno za svakog drugog izvršioca.

Teži oblik ovog krivičnog dela postojao je ukoliko je usled izvršenja prvog ili drugog oblika krivičnog dela, došlo do uništenja ili oštećenja životinjskog ili biljnog sveta velikih razmera. Ovako određena posledica stvarala je teškoće u primeni, jer određivanje vrednosti iskazane kroz fiksne novčane iznose, nije adekvatno kod povrede ekoloških dobara, jer se u određenim slučajevima ili ne može odrediti novčani ekvivalent nastaloj šteti ili bi bilo potrebno da dođe do uništenja ogromnog broja životinja ili biljaka da bi se dostigla određena novčana vrednost, koju bi sud mogao da odredi prilikom utvrđivanja novčanih iznosa koji bi odgovarali pojmu štete velikih razmera.

25 Kod krivičnih dela sa blanketnom dispozicijom u obrazloženju presude treba, pored navođenja činjenica i okolnosti koje predstavljaju obeležja krivičnog dela, navesti i materijalno-pravni propis od kojeg zavisi postojanje tog dela, prema: M. Škulić, op. cit., str. 263.

26 Op. cit., str. 264.

Krivično delo je pored umišljajnih imalo i nehatne oblike, propisane u st. 3. i 5. Takođe ukoliko bi usled izvršenja krivičnog dela iz čl. 133. st 1-3. došlo do teške telesne povrede nekog lica ili težeg narušavanja njegovog zdravlja, postojalo bi teško delo protiv zdravlja ljudi iz čl. 135. st. 1. i st. 3. KZS, što je predstavljalo najteži oblik krivičnog dela zagađivanja životne sredine, koji je iz legislativno-tehničkih razloga bilo predviđeno kao posebno krivično delo.

Pomenuto krivično delo zagađivanje životne sredine iz čl. 133. KZS predstavljalo je opštu normu,²⁷ pod koju su mogla biti podvedena različita nedozvoljena ponašanja. Razvoj ekološkog kriminaliteta i njegove nove forme ispoljavanja zahtevale su uvođenje novih inkriminacija, kao *normi specialis*, koje bi smanjile sudsku arbitrnost i doprinele potpunijoj primeni načela zakonitosti, u tom smislu što bi preciziranje kriminalne zone, kod različitih oblika napada na životnu sredinu, svele na minimum rastegljivo primenjivanje normi koje su postojale.

Pomenuto je i urađeno donošenjem Krivičnog zakonika Republike Srbije iz 2005, kada je izvršena specijalizacija krivičnih dela protiv životne sredine i izdvajanje životne sredine kao samostalnog grupnog zaštitnog objekta u posebnu glavu XXIV pod nazivom Krivična dela protiv životne sredine. U ovoj grupi krivičnih dela pored novih krivičnih dela, sistematizovana su i neka iz sporednog krivičnog zakonodavstva i neka već postojeća, iz drugih glava, poput do tada u glavi protiv privrede predviđenih krivičnih dela nezakonit lov i nezakonit ribolov.²⁸

U ovoj grupi krivičnih dela propisana su sledeća krivična dela: Zagađenje životne sredine, čl. 260. KZ, Nepreduzimanje mera zaštite životne sredine, čl. 261. KZ, Protivpravna izgradnja i stavljanje u pogon objekata i postrojenja koja zagađuju životnu sredinu, čl. 262. KZ, Oštećenje objekata i uređaja za zaštitu životne sredine, čl. 263. KZ, Oštećenje životne sredine, čl. 264. KZ, Uništenje, oštećenje, iznošenje u inostranstvo i unošenje u Srbiju zaštićenog prirodnog dobra, čl. 265. KZ, Unošenje opasnih materija u Srbiju i nedozvoljeno preradivanje, odlaganje i skladištenje opasnih materija, čl. 266. KZ, Nedozvoljena izgradnja nuklearnih postrojenja, čl. 267. KZ, Povreda prava na informisanje o stanju životne sredine, čl. 268. KZ, Ubijanje i zlostavljanje životinja, čl. 269. KZ, Prenosenje zaraznih bolesti kod životinja i biljaka, čl. 270. KZ, Nesavesno pružanje veterinarske pomoći, čl. 271. KZ, Proizvodnja štetnih sredstava za lečenje životinja, čl. 272. KZ, Zagađivanje hrane i vode za

27 V. Joldžić, O potrebnim novinama u krivičnopravnoj zaštiti ekoloških vrednosti, u: Pravo i životna sredina, (ur. D. Kavran, G. Petković), Beograd, 1997, str. 393-395.

28 Z. Stojanović, N. Delić, Krivično pravo – Posebni deo, Pravna knjiga, Beograd, 2013, str. 218.

ishranu, odnosno napajanje životinja, čl. 273. KZ, Pustošenje šuma, čl. 274. KZ, Šumska krađa, čl. 275. KZ, Nezakonit lov, čl. 276. KZ, Nezakonit ribolov, čl. 277. KZ.²⁹

Grupni zaštitni objekat svih nabrojanih inkriminacija je životna sredina, čiji pojam treba shvatiti u smislu čl. 3. Zakona o zaštiti životne sredine, koji pod ovim pojmom podrazumeva „skup prirodnih i stvorenih vrednosti čiji kompleksni međusobni odnosi čine okruženje, odnosno prostor i uslove života ljudi“.

Objekat zaštite kod navedenih krivičnih dela jeste životna sredina u svojoj ukupnosti ili pojedini eko medijumi i njihove posebne forme ispoljavanja, kao što su biljni i životinjski svet. Neposredno su usmerena na zaštitu pomenutih segmenata životne sredine, ali posredno obezbeđuju zaštitu i zdravlje ljudi i njihovo pravo na zdrave životne uslove.³⁰

Radi se o blanketnim normama, koje potvrđuju akcesorni karakter krivičnog prava, u ovoj glavi krivičnih dela najpre od upravnopravnih propisa, koji su u ovoj oblasti brojni.

Izvršilac kod ovih krivičnih dela može biti svako lice, a pojedina krivična dela dobijaju svoj teži oblik ukoliko se kao njihov izvršilac javlja lice sa svojom službenom ili odgovornom licu.

Posledica je određena ili kao apstraktna opasnost ili se javlja u vidu konkretne opasnosti ili povrede.

Najveći broj krivičnih dela iz ove glave može biti učinjen samo sa umišljajem, ali nije mali broj ni krivičnih dela kod kojih je predviđen i nehatni oblik (npr. kao što je zagađivanje životne sredine iz člana 260. stav 2. KZ, nepreduzimanje mera zaštite životne sredine iz člana 261. stav 2. KZ i dr.).

Kod nekih krivičnih dela uz kaznu je propisana i mera bezbednosti oduzimanja predmeta, a kod nekih je sud ovlašćen da uz izricanje uslovne osude odredi učinocima preduzimanje određenih propisanih mera zaštite, očuvanja i unapređenja životne sredine ili druge propisane mere zaštite.

Od osamnaest krivičnih dela pomenutih u prethodnom poglavlju u okviru rada biće analizirana tri kojima se štiti životna sredina sama po sebi. To su krivično delo zagađenje životne sredine iz čl. 260. KZ, nepreduzimanje mera zaštite životne sredine iz čl. 261. i krivično delo oštećenje životne sredine iz čl. 264. KZ.

Krivično delo zagađenje životne sredine ima četiri oblika. Radnja izvršenja prvog oblika, propisanog stavom 1. sastoji se u zagađenju vazduha, vode ili zemljišta u većoj meri ili na širem prostoru. Deo koji se odnosi na obim

29 Krivični zakonik, peto izmenjeno izdanje, Predgovor prof. dr Zoran Stojanović, Službeni glasnik, Beograd, 2013, str. 187-196.

30 N. Tanjević, op. cit, str.194-196.

zagađenja mogao bi se podvrći kritici, obzirom da je težnja da se sveobuhvatno zaštititi životna sredina, ali njegov izostanak ne bi omogućavao pravljenje distinkcije između krivičnog dela i drugih delikata kaznenog prava, poput prekršaja.

Reč je o radnji koja je posledično određena, te je može činiti svaka delatnost koja za posledicu ima zagađenje eko medijuma. Pojam zagađenja zavisi od vrste eko medijuma koja je u pitanju, a definisan je u pomenutom čl. 3. Zakona o zaštiti životne sredine kao unošenje zagađujućih materija ili energije u životnu sredinu, izazvanu ljudskom delatnošću ili prirodnim procesima koje ima ili može da ima štetne posledice na kvalitet životne sredine i zdravlje ljudi.

Da bi krivično delo postojalo potrebno je da je do zagađenja došlo kršenjem propisa o zaštiti, očuvanju i unapređenju životne sredine. Iako je zavisnost od upravnopravnih propisa očigledna, ona ipak predstavlja samo dopunski uslov koji će u najvećem broju slučajeva biti ispunjen kada je nastupilo zagađenje u većem obimu ili na širem prostoru.³¹

Kod osnovnog oblika ovog krivičnog dela upotrebljena je generalna klauzula, koja mora biti tumačena od strane suda u svakom pojedinačnom slučaju, ali kao orijentacioni kriterijum određivanja šta će se smatrati pod većim obimom i širem prostoru, mogu poslužiti granične vrednosti dozvoljenog zagađivanja koja su predviđena upravnopravnim propisima.

Za ovaj oblik krivičnog dela predviđena je kazna zatvora od šest meseci do pet godina i novčana kazna.

Teži oblik predviđen je u stavu 3. za čije je postojanje predviđeno nastupanje teže posledice koja je određena kao uništenje i oštećenje životinjskog i biljnog sveta velikih razmera ili kao zagađivanje životne sredine u toj meri da su za njegovo otklanjanje potrebni duže vreme ili veliki troškovi. Teži oblik je dakle uslovljen nastupanjem dve kvalifikatorne okolnosti. Prva kvalifikatorna okolnost podrazumeva utvrđivanje i tumačenje pojama „velikih razmera“, koji se pogrešno od strane sudske prakse vezivao za određeni, fiksno utvrdeni novčani iznos, što nije u duhu ove inkriminacije, jer ovde nije u prvom planu imovinska šteta, nego šteta nastupila na životnoj sredini, kao apstraktnoj kategoriji, koju čine i mnogobrojne biljne i životinjske vrste, kojima se ne može decidno odrediti novčani ekvivalent ili bi pak za ispunjenje određene visine vrednosti određene u novcu, bilo potrebno da dođe do uništenja ogromnog broja pojedinih biljaka ili životinja, te se stoga više ne određuju novčani vrednosni ekvivalenti opisnih vrednosti.³²

Druga kvalifikatorna okolnost podrazumeva alternativno zagađenje za čiji je otklanjanje potrebno duže vreme ili to zahteva velike troškove.

31 Z. Stojanović, N. Delić, op. cit., str. 221. fn. 176.

32 Op. cit., str. 222.

Za ovaj oblik krivičnog dela predviđena je kazna zatvora od jedne do osam godina kumulativno sa novčanom kaznom.

Nehatni oblici ovog krivičnog dela predviđeni su st. 2. i st. 4, dok je stav 5. predvideo da ukoliko sud izrekne uslovnu osudu učiniocu može postaviti obavezu da u određenom roku preduzme mere zaštite čuvanja i unapređenja životne sredine.

Krivično delo nepreduzimanje mera zaštite životne sredine iz čl. 261. KZ ima alternativno predviđenu radnju koja podrazumeva ili propuštanje da se preduzmu propisane mere zaštite životne sredine ili propuštanje da se postupi po odluci nadležnog organa u pogledu preduzimanja mera zaštite životne sredine.

Karakteristično je za ovo delo da njegov izvršilac može biti samo službeno ili odgovorno lice. Pojam službenog i odgovornog lica određen je odredbama člana 112. st. 3. i 4. KZ.

Posledica je predviđena kao apstraktna opasnost, što znači da će u slučaju nastupanja zagađenja ovo krivično delo biti supsidijarno u odnosu na delo iz čl. 260. KZ.

Krivično delo ima i svoj nehatni oblik, a i ono spada u ona krivična dela iz ove glave kod kojih se u slučaju izricanja uslovne osude sud može opredeliti za naganje preduzimanja određenih mera zaštite, očuvanja i unapređenja životne sredine.³³

Krivično delo oštećenje životne sredine iz čl. 264. KZ namenjeno je zaštiti životne sredine od onih delatnosti koje se ne mogu okarakterisati kao zagađenje, ali izazivaju posledicu u vidu oštećenja. Radnja krivičnog dela određena je kao iskorišćavanje prirodnih bogatstava, izvođenje radova ili neke druge radnje kojima se izaziva oštećenje životne sredine. Reč je o posledičnoj radnji, dakle svakoj koja je podobna da izazove oštećenje životne sredine.

Delo se razlikuje od onog iz čl. 260. KZ po posledici koje se ovde sastoji u oštećenju, što nekada može stvarati probleme prilikom kvalifikacije dela, jer nije uvek lako napraviti razliku između oštećenja i zagađenja.

Delo ima svoj nehatni oblik, predviđen u st. 2. i kod ovog dela u slučaju da sud izrekne uslovnu osudu, može izvršiocu naložiti određene obaveze u cilju otklanjanja štetnih posledica po životnu sredinu.³⁴

33 Z. Stojanović, Komentar Krivičnog zakonika, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 609-610.

34 Op. cit., str. 613-614.

6. Direktiva o eko kriminalu i potreba usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa evropskim ekološkim krivičnim pravom

Postojeće inkriminacije u srpskom krivičnom zakonodavstvu svakako su unapredile prethodno nedovoljno razvijeni sistem krivičnih dela kojima se pružala zaštita životnoj sredini, ali sa razvojem novih rešenja na evropskom nivou ustanovljavaju se novi zajednički standardi i procedure za suprotstavljanje ekološkom kriminalitetu. Naime evropsko ekološko pravo sačinjeno od mnoštva propisa, donetih uglavnom u formi direktiva, predstavlja u okviru procesa pridruživanja i sticanja statusa kandidata za članstvo u EU naše zemlje zahtev koji treba ispuniti, zarad približavanja rešenjima u krivičnom zakonodavstvu evropskih zemalja.

Jedan od razloga za donošenje Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz decembra 2012. bila je i potreba usaglašavanja rešenja iz nacionalnog zakonodavstva sa preuzetim obavezama na međunarodnom nivou. Ovaj zakon ne predstavlja širi zahvat čiji bi cilj bio strukturalna promena zakonika, te je njegova dalja reforma potrebna i u okviru neke od narednih intervencija zakonodavca svakako će biti potrebno implementirati odredbe jedne od najvažnijih Direktiva EU u ovoj oblasti, a to je Direktiva 2008/99/EC (*Directive on the protection of the environment through criminal law*), koja je usvojena 19. novembra 2008. godine.

Ova Direktiva za cilj ima usklađivanje nacionalnih propisa u oblasti krivičnih dela kojima se štiti životna sredina, što bi vodilo stvaranju uslova za efikasnije vođenje krivičnih postupaka, korišćenju efikasnih istražnih metoda i pomoći između država članica radi suprotstavljanja ekološkom kriminalitetu.

U čl. 3. Direktive nalazi se spisak inkriminacija koje bi države trebalo da predvide kao kažnjive i to su: ispuštanje, emisija ili odlaganje čvrstog materijala ili jonizujućeg zračenja u vazduh, zemljište ili u vodu, koje izaziva ili je verovatno da će izazvati teške povrede ili smrt bilo kom licu ili znatnu štetu kvalitetu vazduha, vode ili zemljišta, ubijanje, uništavanje, posedovanje ili uzimanje uzoraka zaštićenih divljih vrsta flore ili faune, osim u slučajevima kada se takvo ponašanje odnosi na zanemarljivu količinu uzoraka i ima zanemarljiv uticaj na očuvanje status vrsta; proizvodnja, uvoz, izvoz i plasiranje na tržište ili upotreba supstanci koje uništavaju ozonski omotač, rad fabrike u kojoj se odvijaju opasne aktivnosti ili se u njoj upotrebljavaju i skladište opasne materije koje izvan fabrike mogu izazvati smrt ili ozbiljne povrede ljudi ili naneti štetu kvalitetu vazduha, zemljišta, vode ili biljkama i životinjama itd.

Direktiva, takođe, obavezuje države članice da predvide krivičnopravnu odgovornost pravnih lica i adekvatne sankcije, koje će biti podobne da odvrata pravna lica od vršenja ekološkog delikata.

Pošto je 2008. Republika Srbija usvojila Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela³⁵ i nakon što usvoji potrebne izmene u okviru postojeće glave krivičnih dela protiv životne sredine³⁶ postojaće kvalitetan krivičnopravni okvir kao pretpostavka za efikasnije učešće naše zemlje u suzbijanju nacionalnog prekograničnog ekološkog kriminaliteta.

7. Primena postojećih inkriminacija kao uslov ostvarivanja zaštitne funkcije krivičnog prava

Izdvajanje životne sredine kao grupnog zaštitnog objekta i propisivanje novih inkriminacija u okviru Glave XXIV KZS rezultat je procene zakonodavca u Republici Srbiji, da je životna sredina postala u toj meri ugrožena da je potrebno osim ranije opšte inkriminacije zagađivanja životne sredine propisati i druge, kojima bi se precizno odredila različita nedozvoljena ponašanja, koja zaslužuju krivičnopravnu zaštitu. Iako je u radu izneto stanovište da životna sredina jeste legitimni objekat koji treba štiti normama krivičnog prava, proširivanje kataloga inkriminacija može se posmatrati i kroz prizmu prisutnog procesa širenja granica krivičnopravne represije u savremenim krivičnim zakonodavstvima.

Iako nije sporno da se krivično pravo mora razvijati uporedo sa razvojem društva i kriminaliteta, nastojanja koja idu u pravcu krivičnopravnog ekspanzionizma u sebi nose niz opasnosti. Kao prvu treba napomenuti da jedno rasplinuto krivičnopravo pretilo da dovede do hipertrofije inkriminacija i slabljenja generalne prevencije koja se krivičnim pravom nastoji da ostvari. Postojanje svesti kod građana da krivično pravo nije nešto ekskluzivno što se samo izuzetno primenjuje, slabi njegovu zaštitnu funkciju, jer je za generalnu prevenciju od izuzetnog značaja primena koji krivičnopravo ima u praksi. Ukoliko bi se ono slabo i retko primenjivalo, slabila bi njegova generalnopreventivna uloga, što znači da bi ono slabo ili loše štitilo društvo od kriminaliteta.

35 U Srbiji je nakon donošenja Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela (ZOPLKD) prihvaćen složen sistem kaznene odgovornosti pravnih lica koji obuhvata prekršaje, privredne prestupe i krivična dela, jer privredni prestupi i prekršaji nisu imali pravi i puni kapacitet za suzbijanje postupaka i radnji pravnih lica, što predstavlja opravdanje za uvođenje krivičnopravne odgovornosti pravnih lica, koja omogućava vođenje krivičnog postupka i izricanje zakonom propisanih krivičnih sankcija pravnim licima.

36 To je urađeno u Republici Crnoj Gori usvajanjem Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (Službeni list Crne Gore, broj 40/2013) u čl. 53-63, kojima su izvršene izmene postojećih i uvedene neke nove inkriminacije u okviru XXV glave Krivičnog zakonika Crne Gore koja nosi naziv krivična djela protiv životne sredine, u skladu sa Direktivom 2008/99/EC. Dve popuno nove inkriminacije su Zagađivanje životne sredine otpadom (član 303a) i Oštećenje ozonskog omotača (član 303b), dok su većina postojećih značajno izmenjene.

Kao drugo, proširivanje granica krivičnog prava na normativnom nivou i uverenje da se samim inkriminisanjem nešto učinilo na planu suzbijanja kriminaliteta na nivou je utopije, jer samo efikasna primena propisa podrazumeva njihovu implementaciju u realnosti, što znači da bi bilo značajnije ostvariti cilj da dovoljan broj učinilaca krivičnih dela bude kažnjen srazmernom kaznom, nego težiti daljoj kriminalizaciji i zaoštavanju krivičnopravne represije³⁷.

Proces prilagođavanja krivičnog prava promenjenim oblicima ispoljavanja nedozvoljenih ponašanja u oblasti životne sredine nije problematičan, ukoliko se njegova primena ostvaruje u praksi. S druge strane, puko egzistiranje inkriminacije u koricama KZS bez njihove efikasne primene, ne može da ostvari svoju prioritetnu ulogu, a to je zaštita životne sredine i njen održivi razvoj. Rešenje treba tražiti i u okviru samog krivičnog prava, ali i u okvirima drugih sredstava koja društvu stoje na raspolaganju u oblasti zaštite životne sredine.

Subjekti primene krivičnopravnih normi, policija, sudovi i tužilaštva, moraju intenzivnije biti uključeni u proces otkrivanja i gonjenja ekoloških krivičnih dela. I ostali inspeksijski organi moraju aktivnije učestvovati u procesuiranju pomenutih krivičnih dela, na taj način što će kada za to postoje uslovi podnositi krivične, a ne prekršajne prijave, intenzivnije obavljajući svoju kontrolnu i nadzornu funkciju.

Iako je jasno da zaštita nikada ne može biti potpuna, ni tolerisanje visoke tamne brojke kriminaliteta u ovoj oblasti nije nešto što bi smelo da se dogodi. Postavlja se pitanje čemu propisi uopšte, ukoliko se ne primenjuju. Postojanje velikog broja normativnih akata u ovoj oblasti ne znači i njihovu primenu što može delovati i kontraproduktivno.

Pre nego što se pređe na krivičnopravnu zaštitu životne sredine, trebalo bi ispoštovati i mnogobrojne organizacione mere i mere tehnoprevencije³⁸. Posebno u ovoj oblasti do izražaja može doći značaj pravnih propisa kojima se onemogućava ili otežava vršenje određenih ponašanja, kao što su mnogobrojne dozvole, kontrole, pregledi i sl. koji moraju biti preduzeti u vezi sa određenim delokrugom poslova ili aktivnosti, kojima se može ugroziti životna sredina.

Preventivne mere tehničkog karaktera posebno su značajne u oblasti zaštite životne sredine, jer se njihovim propisivanjem i primenom smanjuju rizici koji mogu nastati u različitim proizvodnim procesima, kao što su postavljanje različitih barijera, filtera, graničnika i sličnih aktivnosti, koje mogu sprečiti štetne emisije u eko medijume.

37 Z. Stojanović, Preventivna funkcija krivičnog prava, *Crimen*, br. 1/2012, str. 21.

38 O mogućnostima supstitucije krivičnopravne represije, videti više: Z. Stojanović, *Krivično pravo i drugi oblici reakcije na društveno opasna ponašanja*, Naša zakonitost, Zagreb, 1985, str. 942-945.

Kada preventivne mere ne uspeju da eliminišu društveno štetna ponašanja, zbog značaja koji ima za čoveka i društvo, opravdano je posegnuti za krivičnopravnom represijom. Ona u ovoj oblasti treba da bude što efikasnija, jer joj krajnji cilj i pored izrazito represivnih sredstava nije represija, nego prevencija. Samo one norme ekološkog krivičnog prava, koje se primenjuju u praksi mogu ostvarivati generalnpreventivno dejstvo na ostale članove društva i uticati na njih da se u budućnosti uzdrže od štetnih ponašanja. Opravdan je i logičan korak zakonodavca da ovu vrstu inkriminacija propiše, ali i da se njihova primena intenzivira u odnosu na jedno jasno određeno polje primene, jer se samo na taj način može ostvariti i osnovna funkcija krivičnog prava, zaštita društva od kriminaliteta.

Primena zavisi i od kvaliteta propisa, ali i od onih koji ih primenjuju, tako da akcent mora biti postavljen na obe strane, i formalnu i realnu, jer kako E. Feri interesantno konstatuje: svi zakoni vrede onoliko koliko vrede ljudi koji su pozvani da te zakone primenjuju.³⁹

8. Literatura

- Bjelajac, Ž., Dašić, D., Spasović, M., Ekološka politika EU i njen krivičnopravni okvir, Međunarodni problemi, br. 4, Beograd, 2011.
- Vodič kroz EU politike-životna sredina, Norwegian Embassy, Beograd.
- Jovašević, D., Sistem ekoloških delikata – Ekološko kazneno pravo, Pravni fakultet u Nišu, Niš, 2009.
- Lilić, S., Ekološko pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2010.
- Stojanović, Z., Krivično pravo, opšti deo, XIX, Pravna Knjiga, Beograd, 2012.
- Stojanović, Z., Komentar Krivičnog zakonika, Službeni glasnik, četvrto izdanje, Beograd, 2012.
- Stojanović, Z., Delić, N., Krivično pravo, posebni deo, Beograd, 2013.
- Stojanović, Z., Salma, J., Etinski, R., Đurdev, D., Pravna zaštita životne sredine, Naučna knjiga, Beograd, 1991.
- Stojanović, Z., Krivično pravo i drugi oblici reakcije na društveno opasna ponašanja, Naša zakonitost, br. 8, Zagreb, 1985.
- Stojanović, Z., Krivičnopravna zaštita životne sredine, Pravni život, br. 9/1995, Beograd.

³⁹ Prema: M., Škulić, op. cit., str. 279.

- Stojanović, Z., Stanje i tendencije u krivičnom zakonodavstvu u oblasti zaštite ljudskih prava, Prava čoveka, br. 1-2, Beograd, 2002.
- Stojanović, Z., Preventivna funkcija krivičnog prava, Crimen, br. 1, Beograd, 2011.
- Tanjević, N., Krivičnopravna zaštita životne sredine u Republici Srbiji i borba protiv ekološkog kriminaliteta, objavljeno u: Suprotstavljanje organizovano kriminalu-pravni okvir, međunarodni standardi i procedure, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2013.
- Škulić, M., Krivičnopravna zaštita životne sredine, Pravni život, br. 9/2001, Beograd.

9. Dokumenti i izvori

- Ustav Republike Srbije (Službeni glasnik, broj 98/2006)
- Krivični zakonik Republike Srbije (Službeni glasnik, broj 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013)
- Zakon o zaštiti životne sredine (Službeni glasnik Republike Srbije, broj 36/2009)
- Zakon o proceni uticaja na životnu sredinu (Službeni glasnik Republike Srbije, broj 36/2009)
- Zakon o integrisanom sprečavanju i kontroli zagađivanja životne sredine (Službeni glasnik, broj 135/2004)
- Zakon o zaštiti od jonizujućih zračenja i o nuklearnoj sigurnosti (Službeni glasnik, broj 36/2009)
- Zakon o zaštiti od nejonizujućih zračenja (Službeni glasnik, broj 36/2009)
- Zakon o upravljanju otpadom (Službeni glasnik, broj 36/2009)
- Zakon o hemikalijama (Službeni glasnik, broj 36/2009)
- Zakon o biocidnim proizvodima (Službeni glasnik, broj 36/2009)
- Zakon o ambalaži i ambalažnom otpadu (Službeni glasnik broj 36/2009)
- Zakon o zaštiti i održivom korišćenju ribljeg fonda (Službeni glasnik, broj 36/2009)
- Zakon o zaštiti prirode (Službeni glasnik, broj 36/2009)
- Zakon o zaštiti vazduha (Službeni glasnik, broj 36/2009)
- Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini (Službeni glasnik, broj 36/2009)
- Zakon o zdravlju bilja (Službeni glasnik, broj 41/2009)
- Zakon o sredstvima za zaštitu bilja (Službeni glasnik, broj 41/2009)
- Zakon o sredstvima za ishranu bilja i oplemenjivačima zemljišta (Službeni glasnik, broj 41/2009)
- Zakon o bezbednosti hrane (Službeni glasnik ,broj 41/2009)

- Zakon o genetički modifikovanim organizmima (Službeni glasnik, broj 41/2009)
- Zakon o stočarstvu (Službeni glasnik, broj 41/2009)
- Zakon o dobrobiti životinja (Službeni glasnik, broj 41/2009)
- Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela (Službeni glasnik, broj 97/2008)
- Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika (Službeni list Crne Gore, broj 40/2013)
- Convention on the Protection of Environment through Criminal Law CETS No.: 172(<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=ENG&CM=1&NT=172>)
- Directive on the protection of the environment through criminal law (Official Jurnal of European Union L 328/28)

*

*

*

Ivana Bodrožić
Academy of criminalistic and Police studies

***JUSTIFICATION OF CRIMINAL LAW PROTECTION
OF ENVIRONMENT***

Separation of Environmental Protection as a group object and prescribing new charges within Chapter XXIV CCS result is the assessment of the legislator in the Republic of Serbia, that the environment has become compromised to the extent that it is required, unless previously general criminalization of environmental pollution, to prescribe other, which could precisely determine the various illegal behaviors that deserve legal protection. Although the paper presents the view that the environment is a legitimate object which is to protect the norms of criminal law , expanding the catalog of offenses can be viewed through the prism of the present process to push the boundaries of criminal repression in contemporary legislation.